

ANTİK ÇAĐIN TÜCCARLARI

FENİKELİLER

Gökhan Tok

Dünya birçok yeniliği onlarla tanıdı. İlk camı onlar yaptı;
modern alfabenin kökenlerini ortaya atan yine onlardı. Denizde yıldızlara bakarak
yönlerini tayin eder, uzak diyarlara yelken açarlardı.
Onlar Fenikelilerdi.

Fenikelilerin kendilerine verdikleri adın ne olduğu tam olarak bilinmese de "Kenaani" (Akad dilinde Kinahna), yani "Kenanlılar" adını kullandıkları düşünülmüyor. "Kenaani" sözcüğü İbrance'de tüccar anlamına geliyor. Bu da Fenikelileri iyi betimleyen bir sözcük.

Samilerin yaşadıkları alan Kilikya'dan Kızıldeniz'e, Akdeniz'den Suriye bozkırlarına kadar uzanıyordu. İnsanlarla uygarlıkların birbiri içinde eridiği bir pota olarak nitelendirilebilecek bu topraklara MÖ 3. binyılın sonlarında yerleşmiş olan Samiler, Kenan'ın ilk halkı sayılabilir. Kenanlılar, sınırları Asya ve Ürdün ırmaklarıyla Akdeniz tarafından çizilen bir bölgede, denize yakın yaşıyorlardı. Amurrular olarak adlandırılan halksa Kuzey Suriye'de yaşıyordu. Göçebe Sami ırkıdan gelen Aramiler, MÖ 1200'den başlayarak bölgeye yavaş yavaş sızdı. Bunu Ege'den saldıran denizci halkların yoğun ve şiddetli akınları izledi. Bir sonraki yüzyılda geriye kalan Kenanlılar kıyı şeridinde yerleşti: Bunlar Fenikelilerdi.

Fenikelilerin başlıca kentleri Gebal (Yunanca Byblos; bugün el-Cübeyl), Sidon (bugün Sayda), Tsor ya da Tire (Yunanca: Tyros; bugün Sur) ve Beerot'du (Yunanca Berytos, bugün Beyrut). Güneyde Filistiler (Deniz Halklarının bir kolu) yerleştikleri bölgeye kendi adlarını verdiler: Filistin, yani Filistin Ülkesi. Aramilerse doğuda Lübnan Dağı'na kadar olan bölgede küçük krallıklar kurdular. İbraniler, İsrailoğulları, Yahudiler gibi halklar, Filistin denen bu ülkede Milattan Önce ilk bin yılda yaşayan halklardı.

Kenan ülkesi dönemin büyük güçleri arasında stratejik bir öneme sahipti. Burada kurulan kentlerden Ugarit, özel konumu sayesinde kozmopolit ve zengin bir kent, bir ticaret kavşağı haline gelmişti. Ugarit'in yeniden keşfedilmesi 20. yüzyılda gerçekleşti. Arkeologlar 1929'da Suriye'nin kuzey kıyısında bulunan Ras Şamra'da o zamana değin bilinmeyen bir kenti gün ışığına çıkarıyorlardı. Antikçağdaki adı Ugarit olan bu kent, neredeyse 6000 km²'ye

ulaşan ve içinde 100'e yakın kasabayla köy bulunan bir araziye hakim durumdaydı. Burada MÖ 8. binyılda bir köy kurulmuştu. Bu köyün yerini MÖ 3. binyılda doğru bir kent almıştı. En güzel konutların, Tanrı Baal ile Tanrı Dagan'a adanan büyük tapınakların ve yaklaşık bir hektarlık alan kaplayan krallık sarayının inşa edildiği MÖ 15. yüzyıl, kentin en parlak dönemi oldu. Kenan diline yakın bir lehçeyle konuşan Samilerin yaşadığı Ugarit kenti Mısırlı, Hitit, Hurri, Mezopotamyalı tüccar, memur ve askerlerin yollarının keşiştiği bir ticaret alanıydı. Bu site bağımsızlığına sahip değildi. Bütün Kenan siteleri gibi zamanın dev imparatorlukları arasında sıkışmış, hepsine bağlılık bildirmişti. Ugarit, MÖ 1299'da Kadeş'te II. Ramses'le karşı karşıya gelen Hitit kralı Muvattali'ye asker sağlamış, fakat aynı dönemde kendi surları içinde yaşayan Mısırlıları rahatsız etmekten de kaçınmıştı. Ticaretteki usta manevralarıyla bu alanda ne denli becerikli olduğunu gösteriyordu Ugaritliler. Akdeniz'in tüm ürünleri, ihraç edilen Lübnan kerestesi, denizcilerin dönüşte getirdiği maden cevherleri, köleler bu kentten geçiyordu. Kendine özgü bir alfabe geliştiren bu kentte, Doğu'da konuşulan bütün dillerde yazılır, bilim adamları Sümer metinlerini kopya eder, yazıcılar Kenan ülkesinin mitolojik ve edebi metinlerini Ugarit diline aktarırdı.

Kenan Uygarlığı MÖ 12. yüzyıldan itibaren Akdeniz kıyılarında yaşamaya başlamıştı. Kuzeyde Ugarit yok olmuş, bu arada Filistiler, Karmel Dağı'nın güneyine yerleşmişti. İkisinin arasında, Fenike'nin kıyı kentleri olan Arados, Biblos, Sur ve Sidon'un birbirini izlediği Suriye koridoru bulunuyordu. Bu siteler uzun zamandır ticaretle uğraşıyorlardı. Girit-Miken uygarlığının deniz gücünün yok olması, Fenikelilerin yayılmalarını kolaylaştırdı. Fenikeliler denizlere açıldı ve 8. yüzyılda Yunan seferlerinin başlamasına kadar rakipsiz kaldılar. Atlas Okyanusu'na kadar ulaşan bu seferler, ticaret amacıyla yapılıyordu. Böylelikle batı keşfedilmiş, uğrak ticaret limanları kurulmuş, ileride bağımsızlaşacak yeni siteler doğmuştu.

Fenikeliler için ticaret ve keşif aynı anlama geliyordu neredeyse. Keşfettikleri her bölge, gittikleri her yer, kurdukları her yerleşim birimi ticareti daha iyi yürütmek içindi aynı zamanda. Adalara, vadilere ad veriyorlardı. Bu adlara bakarak bir ülkede ne gibi zenginlikler olduğunu anlamak mümkündü. Bakır Adası denen Kıbrıs'tan bakır getirilirdi. Malakit Yarımadası'nda (bugünkü Sina Yarımadası) malakit denen yeşil bakır taşı çıkarılırdı. Şimdi Toros Dağları dediğimiz Gümüş Dağları'ndan gümüş elde edilirdi. Yeni dünyaların kapıları açıyordu insanların önünde. Keşfedilen her bölge, bulunan her maden, beraberinde yenilikleri de getiriyordu. Maden filizleri eritilerek

maden baltaya dönüştürülüyor, baltayla gemi yapılıyor, gemilerle denizlere açılarak bilinmeyen ülkelere gidiliyordu. Fenikeliler, Lübnan dağlarının eteklerindeki yüz yıllık ulu sedir ağaçlarını kesiyor, gemi ustaları keskin baltalarla ağaç gövdelerini yontuyorlardı. Ağaç gövdesinden kesilen uzunca bir kiriş, gerilen ipe göre tesviye edildikten sonra kirişe, belkemiğine kaburga geçirir gibi tahtalar yerleştirilirdi. En üste de kaburgaları bağlamak için bir güverte döşenirdi. Geminin arka kısmı balık kuyruğu, burun kısmı da kuş başı şeklinde yapılırdı. Fenikelileri bilinmeyen dünyalara götürecek garip "hayvan" işte buydu. Gemiye verdikleri bu şekilde ustalar, "sudayken balık gibi yüzün ve batmasın, dalgaların üzerinde de kuş gibi uçsun" demek ister gibiydiler. Geminin en arkasına bir de özene bezene insana benzer bir figür yerleştirilirdi. Bu, küçük Çekiç Tanrısı Puam'dı. Uzun deniz yolculuklarında onu götürmemek olmazdı; çünkü Malakit Yarımadası'nın karanlık maden ocaklarından filiz çıkarmaya yardım eden, gemi yapmayı öğreten, gemi ustalarına işlerinde yardım eden oydu. Puam'ın yar-

dımı olmadan işler yürümezdi. Geminin arkasına oturtulan bu tanrı, kendi yarattığı gemiyi her gittiği yerde korurdu. Dünyanın bilinmeyen bölgelerine giden denizcilerin bu korumaya gerçekten gereksinimleri vardı.

Fenikeliler bilinmeyen denizlerde yol aldıkça yeni yerler keşfediyorlardı. Okyanusun kapılarına kadar giderek gördükleri Cebelitarık kayalarına Melkart'ın Sütunları adını vermişlerdi. Melkart, bir Fenike tanrısıydı. Fenikeliler Tire kentinin surlarını onun ördüğünü sanırlardı. Kimse daha ötelere gitmeye cesaret etmesin diye, denizden okyanusa çıkılan yerdeki bu sütunları o dikmişti. "Durun!" der gibiydi Melkart denizcilere. "Daha ileri gitmeyin! Yurdunuzdan zaten çok uzaktasınız, hiç olmazsa burada, dünyanın sonunda durun."

Denizciler yüzyıllar boyunca bu yasağı çiğnemeye cesaret edemediler. Melkart Sütunları'nın arkasında görünen uçsuz bucaksız okyanus korkunçtu. Fakat bilinmeyen ülkelerin servetleri, tüccarlar için çekiciydi. Küreklerle donatılmış gemilerle sonunda okyanusa açılmaya cesaret etti Fenikeliler. Kelay Adası denen İngiltere'ye, Kehribar Kıyısı denen Baltık ülkelerine kadar gidiyorlardı artık. Denizciler dünyanın sınırlarını sürekli daha ileri taşıyorlardı; yine de kıyı şeridini izliyor, açık denize çıkmaya korkuyorlardı. Açık denizde insan yolunu kolayca kaybedebilirdi. Karayla deniz iki ayrı dünyaydı. Lübnan Dağları'nda yolcular, daha önce açılmış olan izlerden yürür, baltalarla sedir ağaçları arasında açılmış bulunan izleri takip ederlerdi; Arabistan

Çölünde eski bir konak yerinde bir kül yığını bulunabilirdi; kervan yolunda kapkacak kıyıları, koyun ve deve kemikleri göze çarpabilirdi; taşlar bile konuşur, yolun bulunmasına yardım ederlerdi. Yer, binlerce işaretle insana yol gösterir, insan da bu işaretlere bakarak dünyayı kolayca dolaşabilirdi. Oysa durum denizde tümüyle farklıydı. Denizde bütün dalgalar birbirine benzerdi. Altta mavi deniz, üstte mavi gök varken insan yolunu kolaylıkla kaybedebilirdi. Denize bakmak faydasızdı; asıl bakılması gereken yer, yukarıydı. Denizciler artık başlarını gökyüzüne kaldırıp, yollarının işaretlerini yıldızlar arasında aramaya başlamışlardı. Gündüzleri Güneş'i izlemek mümkündü, geceleriye Küçük Ayı, kuzeye giden yolu gösteriyordu. Küçük Ayı, Fenikelilere göre karada da denizde de yolcuların izleyebileceği güvenilir bir "araba"ydı.

Ticareti yapılan yalnızca kap-kacak, köle ya da kumaş değildi. Ülkeler arasında kültür alışverişi de sözkonusuydu. Resimyazı, Mısır'dan Fenike'ye, Fenike'den de Yunanistan'a geçerken değişikliğe uğramış, harflere dönüşmüştü. Harfler ve rakamlar Fenikeliler için çok önemliydi. Her Fenike gemisinde not alan, hesap tutan, okur-yazar bir adam bulunurdu; çünkü dönüşte gemi ve mal sahibine inceden inceye hesap vermek gerekiyordu.

Böylece Fenike gemileriyle Asya'dan Avrupa'ya keskin Filistin şarapları ya da erguvani Sidon hitonları (bir çeşit gömlek) yanısıra, dünyanın ilk alfabelerinden biri de gidiyordu. Fenike alfabesi tüccarlar aracılığıyla Akdeniz'in her yerine yayılmıştı. Yunan alfabesinin, dolayısıyla da bütün batı alfabelerinin, Fenike alfabesinden türediği sanılıyor. Fenike alfabesinde tamamı sessiz, 22 harf bulunuyor ve yazı sağdan sola doğru yazılıyordu. Fenike dilindeki "galer" (kadirga benzeri bir gemi), "vino" (şarap), "hiton" gibi söz-

cükler değişerek varlıklarını sürdürmüş olup, dünya dillerindeki yerini bugün bile korumaktadırlar.

Fenikeliler için ticaret her zaman kolay değildi; zaman zaman tehlikelerle karşılaştığı olurdu. Denizciler bilmedikleri kıyılara yanaştıklarında buraya keşifçiler gönderilirdi. Denizaşırı ülkelerden gelen bu denizcilerin, ev sahipleri tarafından sık sık mızrak ve okla karşılandıkları olurdu. Ancak böyle durumlardan ders almışlardı. Önce kıyıya yanaşır, mallarını kıyıya bırakır ve bir ateş yakarlardı. Sonra gemilerine döner ve denize açılırlardı. Dumani gören ev sahipleri, bırakılan armağanları alır, misafirlere bu sefer kendi armağanlarını bırakırlardı. Böylece insanlar birbirlerini görmeksizin "karşılaşırlardı".

Fenike Kolonileri

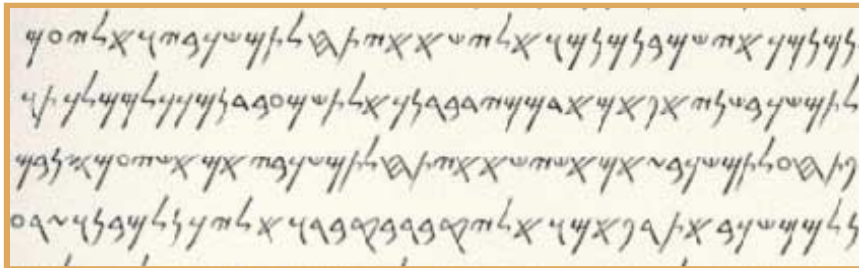
Akdeniz'in Kuzey Afrika kıyılarının büyük bölümü MÖ 1. binyılda doğu Akdeniz'de bulunan Tire ve Sidon gibi Fenike kentlerinin koloniler kurmasıyla yerleşime açıldı. Fenikelilerin amaçları kendilerine yerleşecek topraklar bulmak değildi. Kolonilerin başlangıçtaki amacı İspanya'yla Fenike kentleri

arasında ticaret bağıni güçlendirecek ara yerleşmeler kurmaktı. Başka bir deyişle koloniler konak yerleri gibi düşünülüyordu. İspanya gümüş ve kalay bakımından oldukça zengindi; bu da Fenikeli tüccarların ilgisini çekiyordu. İspanya'ya Kuzey Afrika sahillerini izleyerek gitmek mümkündü. Bu yolu izlemek istemeyenler içinse ikinci bir yol vardı: Kıbrıs, Girit, Sicilya, Sardinya'dan geçip Balear Adaları'na ulaşan bir yol.

Fenikeliler genelde ticaretle uğraşan bir halktı; ne var ki nüfus bakımından kalabalık sayılmazlardı. Kolonileri elde tutacak ve ticaret ilişkilerini sürdürecekt kadar çok insana sahip değillerdi. Bu nedenle ellerinde kolay tutabilecekleri, saldırılara karşı korunaklı adaları, ya da denize çıkıntı yapan burunları yerleşim için seçmişlerdi. Bu koloniler arasında Kartaca en büyük ve en güçlü koloni haline gelecekti.

Kartacalılar, tarihte adları Romalılarla birlikte anılan bir halk oldu. Kökenleri Fenikeliler olan Kartaca'nın nasıl kurulduğu söylencelerde şöyle anlatılıyor: Fenike Prensesi Elyssa, kendi ülkesini kurmak üzere yanına aldığı, Fenike'nin en yakışıklı 50 kusun erkeğiyle denize açılır. Bugünkü Kıbrıs adasında bir geceyarısı mola vermek için durduklarında, adet olduğu üzere çırılçıplak denize giren Kıbrıslı kadınların arasında bulurlar kendilerini. En güzel kadınlardan yaklaşık ellisini yanlarına alarak bugünkü Kartaca (Kart Hadast - Yeni Kent) kentine varırlar ve ülkelerini bu verimli topraklara kurarlar. Kartaca, Fenikelilerin kurduğu en zengin kolonilerden biri olur. Sicilya'yı, Sardunya Adası'nı bile içine alır. Bu zenginlik ve güç, bir yandan Roma İmparatorluğu'nun iştahını kabartırken bir yandan da "Çizme"nin insanlarını korkutur. Bu yüzden iki ülke arasında, 150 yıl içinde 3 büyük savaş yaşanır (Pön Savaşları). En sonunda kazanan Roma olur, ve koca Kartaca yakılıp yıkılır. Aristokratların seçimle göreve getirdiği Kartaca Kralı'nın ülkesi yok olur...

Bazı kaynaklarda en eski Fenike kolonisi olarak Gades'in (Bugünkü Cadiz) MÖ 1110'da, Utica'nın MÖ 1101'de, Kartaca'nın MÖ 814'te kurulduğunu söyleyen tarihçiler vardır. Buna karşın bazı tarihçilere göre de, Fenikeliler MÖ 8. yüzyıldan önce batıya

Fenike alfabesi dünyanın ilk alfabelerinden biriydi. Tüccarlar hesap yapmak için yazıya gereksinim duyuyorlardı

yönelmemişlerdi. Yunan kolonilerinin tersine Fenike kolonileri uzun süre Fenike'ye bağlı kaldılar. İçlerinde yalnızca Kartaca, coğrafi art alanının uygun olması nedeniyle bağımsız bir güç haline dönüşmüş ve ileri çıkmıştı. Bazı Yunan yerleşmecilerin Sicilya'ya yerleşmesi ve burada güçlenmeye başlaması, Kartacalıları endişelendiriyordu. Adanın batısında kurulan Motya ve Panormus (Bugünkü Palermo) kentleri Yunan kolonileriydi. Fenikeliler Sicilya'nın bir süre sonra tümüyle ellerinden çıkmasından korktular. Böyle bir durumda Sardunya Adası da kaybedilebilir ve Kartaca kenti Afrika'ya sıkışıp kalırdı. Kartaca, Yunan tehdidinden kurtulmak için Etrüsk kentleriyle anlaşarak onların yardımıyla İspanya'yla Yunanistan'ın bağına kesti. İspanya büyük olanaklar sunuyordu Fenike'nin önünde. Değerli madenler açısından çok zengin olan bu koloniden gelen gümüşlerle Fenikeliler, Asur kralına vergilerini vermişlerdi. MÖ 700'lü yıllarda İspanya'dan Fenike kentlerine o kadar çok gümüş akışı olmuştu ki, Ortadoğu'da gümüşün değeri düşmüştü.

Fenike ticareti, büyük ölçüde Tire ve Biblos gibi kentlerdeki aile şirketlerinin, gemi sahiplerinin ve onların diğer ülkelerdeki temsilcileri üzerinden yürütülürdü. Yapılan kazılarda ele geçirilen mezar buluntularından ticaretin boyutları anlaşılabilir. Şarap küpleri, altın eşyalar burarlarda bulunan eşyalar arasında. Ayrıca Balear adalarından Cadiz'e kadar olan bölgede yer alan deniz

üsleri, tuzlanmış balık, boya ve tekstil ürünlerinin ticaretinin yürütüldüğü önemli merkezlerdi. Bu bölgedeki birçok koloni yerleşkesi günümüze dek varlığını sürdürdü. Abdera (Adra), Baria (Villaricos), Carmona (Carmo), Gades (Cadiz), Malaca (Malaga) Kartacalıların kurduğu en önemli koloni kentleriydi. Eivessa (İbiza), tuz, yün, boya ve balık üretimiyle dikkatleri üzerine çekiyordu. Bir başka Kartaca kolonisi olan Carthago Nova (Cartagena), Romalılarla yapılan Pön Savaşları sırasında kurulmuştu. Cenova, Marsilya gibi

kentler de başlangıçta Fenikelilerin ticaret amacıyla kurduğu ileri karakollardan başka bir şey değildi. Fenikelilerin varlığı yalnızca kuzey Afrika ve Batı Akdeniz'le sınırlı değildi.

Fenikelilerin, ticaret kolonilerini Küçük Asya'ya da yaydığı biliniyor. Doğu Kilikya bölgesindeki Samal (Zincirli Höyük), Toros Dağları'ndaki Karatepe, Anadolu'daki başlıca Fenike yerleşimleri. Fenikelilerin kuzeye doğru yayılmayı sürdürdüğü ve Karadeniz kıyılarında da yerleştiği biliniyor. M.Ö. 521 yıllarında Fenikeliler Karadeniz'e geçtikten sonra, Kızılırmak ağzına gelerek Bafra ve çevresine

yerleşmişlerdi. Irmağın denize açıldığı yer geniş olduğundan gemiciler buraya rahatlıkla girebilmiş, Fenikeliler ırmağın ağzına ticaret evleri kurmuşlardı. Eskiden bu civarda iki büyük koy varmış; bunlardan birine Kumcağız, diğerine de Kumboğaz denirmiş. Fenikeliler bu koyalara "farya", kurdukları ticaret evlerine de "bafra" ismini vermişler. Bafra isminin bu kelimeden geldiği sanılıyor.

Bir başka koloni olan Kıbrıs Adası'na MÖ 9. yüzyılda yerleşir Fenikeliler. Adanın zengin bakır yataklarıdır ilgilerini çeken. Malta, Sicilya gibi adalarsa doğal zenginliklerinden çok, İspanya üzerinde bir uğrak noktası olmalarından önem kazanmışlardır.

Ticaretle uğraşan Fenikeliler, Kartaca kolonisi dışında önemli bir askeri güç olmadılar hiç bir zaman. Bölgeleindeki büyük güçlere vergi ödeyerek bağımsızlıklarını sürdürmeye çalıştılar. Hitit, Mısır, Asur gibi büyük krallıkların denetimi altında uzun yıllar geçirdiler. MÖ 538'de Fenike, Pers egemenliğine girdi. Bir kara imparatorluğu olan Persler Fenike gemilerinden askeri amaçlarla yararlandılar. Pers hakiyetiyse Büyük İskender'in gelişyle son buldu. MÖ 65 yılından sonra Roma İmparatorluğu Fenike'yi Suriye vilayetinin bir parçası ilan etti. Aradus, Sidon, Sur gibi kentler özerkliklerini bir süre daha sürdürdülerse de Roma işgali Fenikelilerin tarih sayfasından çekilmesi demek oldu.

Kaynaklar
İlin, M., Segal, E., İnsan Nasıl İnsan Oldu, Çeviren: Ahmet Zekeriy, Hür Yayınevi, 1974
<http://www.phoenicia.org>
<http://www.omu.edu.tr/sam/bafra/bafratarihce.htm>
<http://www.ceng.metu.edu.tr/~akirmak/tunisia/tarihce.htm>